

Kriittinen yhteiskuntatieteellinen matkailututkimus Suomessa

Critical social scientific tourism research in Finland

Outi Rantala, Professori, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

José-Carlos García-Rosell, Professori, Oulun yliopisto, Oulun yliopiston kauppakorkeakoulu

Minni Haanpää, Yliopistonlehtori, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Anna-Emilia Haapakoski, Yliopisto-opettaja, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Maria Hakkarainen, Yliopistonlehtori, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Emily Höckert, Tohtoritutkija, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Salla Jutila, Yliopisto-opettaja, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Monika Lüthje, Yliopistonlehtori, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Minna Nousiainen, Yliopisto-opettaja, Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Soile Veijola, Professori Lapin yliopisto, Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti (MTI)

Tiivistelmä

Tässä katsausartikkelissa Lapin yliopiston matkailututkijat tarkastelevat teemoja, joiden voidaan katsoa sijoittuvan suomalaisen kriittisen yhteiskuntatieteellisen matkailututkimuksen keskiöön. Uuden työn, matkailun vastuullisen talouden, hitauden ja läheisyyden, monilajisuuden, osallisuuden ja kulttuurisensitiivisyyden teemojen kautta on viime vuosina rakennettu aktiivisesti tutkimusta, jota voisi kuvailla Matkailututkimuksen pohjoista koulukuntaa (Nordic School of Tourism Research) edustavaksi tutkimukseksi – tutkimukseksi, joka pyrkii muun muassa purkamaan vastakkainasetteluita (kuten me ja toiset, luonto ja kulttuuri) ja ottaa aktiivisesti kantaa siihen, millaisia matkailun maailmoja tutkijat ovat tutkimuksen kautta luomassa. Kriittinen yhteiskun-

tatieteellinen tutkimusote näkyy käsillä olevan katsauksen teemoissa myös siinä, että useampi teemoista tuo esiin myös muiden kuin ihmistoimijoiden roolin yhteiskuntatieteellisiä kysymyksiä käsiteltäessä.

Avainsanat: kriittinen matkailututkimus, yhteiskuntatieteellinen matkailututkimus, relationaalinen lähestymistapa, osallisuus, vastuullinen matkailu

Abstract

In this review article, tourism researchers from the University of Lapland examine themes that have become central to the critical social scientific tourism research in Finland. In recent years, themes such as new work, responsible tourism economy, slowness and proximity, multi-species approach, inclusion, and cultural sensitivity have actively constructed research that could be described as research representing the Nordic School of Tourism Research. It seeks, among other things, to deconstruct dichotomies (such as us and others, nature, and culture) and takes an active position in the kinds of tourism worlds researchers are creating through their work. The critical research approach can be seen in the themes of the present review, for instance, in that, several of them also highlight the role of non-human actors in addressing social scientific questions.

Keywords: critical tourism studies, social sciences, relational approach, participatory approach, responsible tourism

Johdanto

Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutin johtaja Johan Edelheim summasi vuonna 2015 matkailututkimuksessa kahdenkymmenen vuoden aikana tapahtuneita muutoksia seuraavasti: Vuonna 1994 maailmassa oli noin 5 matkailuun ja 15 vieraanvaraisuuteen keskittyvää tieteellistä lehteä, kun vuonna 2015 näiden alojen tieteellisiä lehtiä julkaistiin eri puolilla maailmaa melkein 200. Edelheimin mukaan lehtien suuri määrä kertoi osaltaan matkailututkimuksen kypsyemisestä alana ja matkailututkimuksen sisällä tapahtuneesta erikoistumisesta ja eriytyneistä intresseistä. Edelheim myös arvioi tuolloin matkailukoulutuksen saavuttaneen kehityshuippunsa, sillä matkailun koulutusohjelmien kasvu länsimaissa oli kääntynyt laskuun ja uusia ohjelmia perustettiin lähinnä Aasiassa, Afrikassa ja Etelä-Amerikassa. Hänen mukaansa matkailun koulutusohjelmien väheneminen länsimaissa saattoi johtua ainakin osaksi siitä, että akateemisen tutkimuksen sijaan kaivattiin pikemminkin selvityksiä ja markkinatutkimuksia politiikkojen, aluekehittäjien ja paikallisten yrittäjien tarpeisiin – ja käytännön osajia alan työvoimapulaan (Edelheim, 2015, s. 11–12).

Nyt lähes kymmenen vuotta myöhemmin käydään kansainvälisesti keskustelua matkailun koulutusohjelmien houkuttelevuudesta, ja esimerkiksi Australiassa, Isossa-Britanniassa ja Uudessa-Seelannissa opiskelijamäärät ovat laskussa ja matkailututkimuksen laitoksia uhkaa sulkeminen (Morgan, ei vl.). Kuitenkin tieteelliselle tutkimukselle on tässä ajassa merkittävä tarve. Esimerkiksi ilmastonmuutoksen vaikutukset näkyvät jo monilla

matkailun kohdealueilla, ja tutkimuksen avulla tulee löytää keinoja ennakoita ja vastata sekä elinkeinon aiheuttamiin ympäristövaikutuksiin että muuttuvan ilmaston tuomiin haasteisiin. Matkailututkimukselle on niin ikään erityistä kysyntää kasvavien matkailijamäärien hallinnan ja vaikutusten ymmärtämiseksi. Lisäksi laajemmat yhteiskunnalliset kysymykset, kuten työn ja vapaa-ajan murros, globaalien liikkuvuuden kysymykset sekä talouden vaihtoehtoiset järjestäytymisen tavat sopivat hyvin matkailututkijoiden tarkastelun kohteeksi.

Kriittistä matkailututkimusta kehittäneet tutkijat ovat tuoneet esiin, kuinka alan kypsyminen ei ole johtanut vain määrälliseen tutkimuksen lisääntymiseen, vaan myös siihen, että matkailututkimus on pyrkinyt ymmärtämisen ja tarkastelun ohella rohkeasti muuttamaan asioita – luomaan oikeudenmukaisempaa ja vastuullisempaa maailmaa (Pritchard ym., 2011; Morgan & Pritchard, 2015). Voidaan ajatella, etteivät selvitykset ja markkinatutkimukset tai osaavien työntekijöiden koulutus yksin riitä vastaamaan käsillä oleviin tarpeisiin, vaan tarvitaan tutkimusta, joka nostaa esille esimerkiksi sukupuoleen, etnisyyteen, lajien väliseen tasa-arvoon ja vammaisuuteen liittyviä näkökulmia, ja joka kysyy mistä matkailussa ylipäätään tulisi olla kyse nyt ja tulevaisuudessa.

Lapin yliopiston matkailututkijat ovat olleet aktiivisesti viemässä eteenpäin kriittistä matkailututkimusta ja koulutusta, osana kansainvälisiä verkostoja kuten Critical Tourism Studies (CTS) ja Tourism Education Futures Initiative (TEFI). Tässä katsausartikkelissa tarkastelemme teemoja, joiden voidaan katsoa sijoittuvan suomalaisen kriittisen yhteiskuntatieteellisen matkailututkimuksen keskiöön. Näiden teemojen kautta olemme viime vuosina rakentaneet aktiivisesti tutkimusta, jota voisi kuvailla *Matkailututkimuksen pohjoista koulukuntaa* (Nordic School of Tourism Research) edustavaksi tutkimukseksi. Tällä viittaamme juuri kriittiseen yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen, joka esimerkiksi pyrkii purkamaan vastakkainasetteluita (kuten me ja toiset, luonto ja kulttuuri) ja ottaa aktiivisesti kantaa siihen, millaisia matkailun maailmoja pyrimme tutkimuksen kautta luomaan. Tämä näkyy käsillä olevan katsauksen teemoissa, joista useampi tuo esiin esimerkiksi muidenkin kuin ihmistoimijoiden roolin yhteiskuntatieteellisiä kysymyksiä käsiteltäessä.

Katsausartikkelin aluksi matkailun yhteiskuntatieteellistä tutkimusta Suomessa yhdessä Eeva Jokisen kanssa käynnistämässä ollut Soile Veijola (esim. 1986; 1990) kuvaa, kuinka suomalaiset tutkijat ovat tuoneet matkailututkimuksen näkökulmia niin kansalliseen kuin kansainväliseen työn tutkimukseen tarkastelemalla matkailutyötä tyypillisenä uuden työn muotona. Toisena teemana Minni Haanpää, Maria Hakkarainen ja José-Carlos García-Rosell esittelevät kuinka taloutta ja liiketoimintaa on alettu tarkastella kriittisen yhteiskuntatutkimuksen viitekehyksin ja metodein. Anna-Emilia Haapakoski ja Minna Nousiainen puolestaan haastavat matkailun etäisyyskeskisyttä kohdistamalla huomion lähimatkailun ja hitaan matkailun käsitteisiin, ja Emily Höckert ja Outi Rantala matkailun ihmiskeskeisyyttä esittelemällä monilajista lähestymistapaa soveltavia suomalaisia matkailututkimuksia. Katsausartikkelin päättävät Salla Jutilan matkailun osallisuuden näkökulmia ja Monika Lüthjen kulttuurisensitiivisyyttä avaavat teemat. Artikkelin lopuksi poh-

dimme kriittisen tutkimusotteen merkitystä, kun tarkastelemme ja visioimme matkailun mahdollisuuksia osana meneillään olevaa laajempaa kestävyys siirtymää.

Turismi uutena työnä

Koska 2000-luvun alussa Lapin yliopiston matkailuoppiaineen ja sosiologian yhteiselle Vapaa-aika ja matkailu -kurssille ei löytynyt luennoitsijaa aiheesta matkailu työnä, päätti tämän osion kirjoittaja hakea aiheelle rahoitusta Suomen Akatemialta ja kokosi sitä varten kahdeksan hengen tutkijaryhmän rakentamaan tutkimussuunnitelmaa. Tourism as Work -hanke (Haanpää ym., 2005) sai rahoituksen vuosille 2006–2009. Hankkeessa kysyttiin, mitä tapahtuu, kun yhden lomasta ja vapaa-ajasta tulee toisen työtä – yhteiskunnassa, jossa kulttuuri- ja vapaa-ajanteollisuus laajenee ennennäkemättömällä tavalla tuottaakseen sisältöjä ihmisten vapaa-ajalle. Tutkimus paneutui siihen, miten matkailutyötä tuotetaan ja neuvotellaan matkailun käytännöissä, taidoissa, tiedoissa ja sosiaalisissa järjestelyissä.

Turismia tutkittiin työn, tiedon ja hoivan risteyksenä, mikä oli monellakin tapaa tuore näkökulma matkailuun. Harvoin kaksi asiaa mielletään yhtä vastakkaisiksi kuin työ ja matkailu. Työ on aina nähty yhteiskunnallisesti keskeisenä sosiaalisena maailmana, mutta matkailu ja lomanvietto puolestaan marginaalisina asioina (ks. Jokinen & Veijola, 1990). Kun matkailun todellisuutta tarkastellaankin työn ja työntekijöiden näkökulmasta, mieli-kuva ja käsitys matkailusta ”vapaa-ajan valtakuntana” muuttuu.

Erityisen huomion kohteena olivat perinteisten elinkeinojen yhteensovittaminen matkailutyöhön, kulttuurisia kompetensseja hyödyntävän työn muodot sekä sukupuolitettuja ja ruumiillistuneita työmaiset ja performanssit. Teemoja yhdisti ajatus matkailutyöstä tyyppillisenä ”uuden työn” (*new work*) muotona: prekaarina kognitiivisena tieto- ja hoivatyönä, osana uutta palvelutaloutta ja luonnon ja teknologian monimutkaista suhdetta. Tutkimuksen mukaan (ks. Adkins, 2005; 2007; Adkins & Jokinen, 2008; Hardt, 1999; Hochschild, 1983; Jokinen, 2010; Skeggs, 2004; Sennett, 1998; Veijola ym., 2013; Vähämäki, 2009) uudessa työssä pätevytymisen työhön kokemuksen, koulutuksen ja elämänmittaisen uran avulla on korvautunut puolin ja toisin sitoutumattomilla, lyhytaikaisilla työsuhteilla: työntekijät orientoituvat ennakoimaan seuraavaa hetkeä pikemminkin kuin nojaamaan hankkimaansa kokemukseen. Uudessa työssä painopiste on työn ja työperformanssin suorittaneen työntekijän yleisövaikutuksissa – asiakastyytyväisyydessä – eikä niinkään työn näkyvissä materiaalisissa tai tiedollisissa vaikutuksissa.

Matkailun työpaikat ovat usein prekaareja eli pienipalkkaisia, osapäiväisiä tai sesonkiluonteisia pätkätöitä, joissa hyödynnetään työntekijöiden persoonallisuutta, ulkonäköä ja tyyliä, vuorovaikutustaitoja ja muiden ihmisten tarpeiden ennakoimista ja täyttämistä – toisin sanoen naisellisiksi miellettyjä eli ”naistapaisia” (Veijola, 1992; ks. myös Veijola & Jokinen, 2001, s. 104–112, 230) taitoja ja performansseja. Veijola ja Jokinen (2008) nimesivätkin ilmiön ”emännöinti- ja piikomisyyhteiskunnaksi” (*Hostessing Society*), jossa työelämässä palkittavaksi, suotuisia yleisövaikutuksia tuottaviksi kompetensseiksi nousseista naisellisuuden naistapaisista performansseista ei kuitenkaan palkitakaan naisia, joilta niitä odotetaan ”luonnostaan”. Ainoastaan miesten kohdalla naisellisuuden performanssit eli

ennakoiva ja hoivaava vieraanvaraisuus tunnustetaan ja tunnustetaan persoonasta irralliseksi (*tangible*) työsuorituksiksi eikä synnynnäiseksi (*intangible*) ominaisuudeksi (Veijola, 2009).

Feministisen teoretisoinnin rinnalla keskeisinä uuden työn tutkimusalueina olivat markkinatoimijoiden episteemiset toimijuudet ja erityisesti pienten yritysten ja niiden työntekijöiden aliarvostettu tieto (esim. Valtonen, 2009), luontomatkailuun liittyvä opastaminen työnä (esim. Rantala, 2010; Valkonen, 2009; Veijola, 2007) sekä matkailutyön ja muun työn yhteensovittaminen maaseutuyhteisöissä, jossa ”vanha työ”, esimerkiksi poronhoito, kohtaa matkailijoille elämyksiä tuottavan uuden työn (esim. Hakkarainen, 2009; Tuulentie, 2009).

Lapin yliopiston ja Metlan (nykyisin Luke) tutkijoiden yhteistyö samoin kuin hankkeen kansainvälinen yhteistyö toivat yhteen sosiologiaa, feminististä teoriaa, kriittistä kuluttajatutkimusta, kulttuurintutkimusta, kulttuurimaantiedettä ja matkailun liiketoimintaa. Monitieteisyys laajensi ja syvensi ymmärrystä matkailutyön moniulotteisuudesta. Yhteiskunnallista vaikuttavuutta tavoiteltiin niin tiedeyhteisölle kuin suurelle yleisöllekin suunnatulla, koko hankkeen voimin kirjoitetulla *Töissä tunturissa* -kirjalla (Valkonen & Veijola, 2008); teos päättyi mm. Tunturi-Lapin työvoimakeskuksen perehdytysoppaaksi uusille matkailualan työnhakijoille.

Matkailutyötä on esitelty myös Matkailututkimus-lehdessä (ks. García-Rosell ym., 2016; Nousiainen, 2015; Renfors, 2017; Räikkönen, 2016) viime vuosina ja muistakin näkökulmista kuin uuden työn viitekehyksestä. Jos matkailutyötä koskevan uuden ja yhtä laajan tutkimushankkeen käynnistäisi tällä hetkellä, viisitoista vuotta hankkeen päättymisen jälkeen, olisi tutkijoiden huomioitava nykytietämys maapallon elinolosuhteiden huononemisen kiihtymisestä ja sen seurauksista kaikille eliölajeille. Pelkästään työpaikkojen määrällinen kasvu ei riittäisi onnistumisen mittariksi – työtehtävien ja -ympäristöjen tulisi tukea kestävää kehitystä. Näkökulmaa olisi laajennettava myös elämystuotannosta ja palvelumaiseman osana toimivista työntekijöistä matkailun infrastruktuuriin. Matkailuun liittyvä maankäyttö, kiinteistöjalostus ja rakennusteollisuuden intressejä palveleva uudisrakentaminen ovat ottaneet entistäkin hallitsevamman roolin – miestapaisina ja -valtaisina toimialoina – matkailun kehittämisessä. Painopiste on siirtynyt vieraanvaraisuuden sosiaalisista käytännöistä ja ruumiillistumisesta majoituskapasiteetin ja modernien mukavuuksien maksimoimiseen. Kestävän kehityksen kannalta suunta on ongelmallinen.

Kasvua tavoittelevana taloudellisena voimana matkailu koki vakavan takaiskun Covid-19 pandemiavuosien aikana. Taloudellista riippuvuutta aiheuttavana, alueen suurimpana tai ainoana elinkeinona se osoittautui haavoittuvaiseksi etenkin teollisessa mittakaavassa harjoitettuna. Koska matkailuala koettiin pandemia-aikana epävarmaksi työnantajaksi, monet vaihtoivat alaa, mitä puolestaan seurasi työvoimapula pandemian jälkeen. Ympäristökriisi haastaa *business-as-usual* -ajattelun matkailussakin. Juuri nyt olisikin tärkeää tutkia, missä määrin matkailuelinkeino kykenee uudistumaan ja nojaamaan ilmastonmuutosta ja luonnon monimuotoisuutta hidastaviin eikä kiihdyttäviin toimenpiteisiin. Millä ehdoin prekaaria työvoimaa tarvitsevasta toimialasta voisi kehkeytyä laaja-alaisesti

ymmärrettyä hyvinvointia edistävää, koulutukseen ja kokemukseen perustuvaa sekä hyvin palkattua työtä eri-ikäisille ihmisille? Voisiko matkailu yhteensovittaa ”vanhan työn” ja ”uuden työn” parhaat puolet? Tutkimusta tarvitaan myös erilaisten vähemmistöjen (LGBT-QIA+, maahanmuuttajat, etniset vähemmistöt, vammaiset) asemasta matkailualan töissä samoin kuin työntekijöihin kohdistuvasta epäasiallisesta käytöksestä – viime mainitusta kertovan laajan uutisjuttusarjan tekijä Lapin Kansassa palkittiin keväällä 2024 ansaitusti vuoden journalisti -palkinnolla.

Matkailun vastuullinen talous

Vastuullisen talouden viitekehyksessä matkailun liiketoiminnan kontekstit, toimijat ja toimintaympäristöt nähdään ja ymmärretään yhteiskunnan osana, ei irrallisena yksittäisenä toimialana. Taloutta ja liiketoimintaa on näin ollen alettu tarkastella kriittisen yhteiskuntatutkimuksen viitekehyksin ja metodein. Kriittinen yhteiskuntatutkimus tarkastelee taloutta ja liiketoimintaa positivistiseen tutkimukseen nähden epäsoinnaisista näkökulmista, käyttäen metodinaan esimerkiksi diskurssianalyysiä, etnografia, osallistuvaa toimintatutkimusta ja feministiseen tutkimusperinteeseen perustuvia lähestymistapoja. Näiden avulla se pyrkii paljastamaan ja haastamaan valtarakenteita sekä edistämään sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Kokonaisvaltaisemman ymmärryksen kimmokkeina ovat olleet pohjoisesta näkökulmasta katsottuna erityisesti Lapin kasvava matkailu, globaalit haasteet kuten ympäristökriisi ja sen seurauksena vihreän siirtymän tavoittelu sekä matkailunkin toimintaympäristöön voimakkaasti vaikuttava digitaalisuuden kehitys (esim. Gössling ym., 2009; Maher ym., 2021; Saarinen & Varnajot, 2019).

Matkailututkimus-lehdessä vastuullista liiketoimintaa ja taloutta tarkastelevat artikkelit kuvastavat siirtymää kulutustutkimuksesta arvo-ohjautuvan liiketoiminnan kehittämiseen sekä liiketoiminnan osallisuuden ja eettisten kysymysten pohdintaan. Vastuullisuus talouden ja liiketoiminnan kontekstissa nousi käsitteenä Matkailututkimus-lehdessä tarkasteluihin laajamittaisemmin 2010-luvun puolivälistä alkaen. Ennen tätä se ei näkynyt eksplisiittisenä käsitteenä otsikko- tai sisältötasolla. Lehdessä aiheesta julkaistut artikkelit ja puheenvuorot keskittyvät pitkälti matkailuliiketoiminnan sosiaaliseen vastuullisuuteen (Haanpää ym., 2018; Hakkarainen ym., 2015; Hakkarainen ym., 2018; Nuottila ym., 2017; Parjanen, 2018). Toisaalta lehdessä on nähtävissä myös puheenvuoroja monipuolisemmas- ta toimijoiden osallisuudesta talouden ja liiketoiminnan kontekstissa (Äijälä ym., 2016). Vastuullisuuden kehittämistä yrityskontekstissa on tutkittu esimerkiksi oppimisen ja viestinnän näkökulmista (García-Rosell, 2016; Halminen & García-Rosell, 2022; Pasanen, ym., 2023). Yksittäisiä avauksia on löydettävissä avaruusmatkailuliiketoiminnan vastuullisesta kehittämisestä (Toivonen, 2022) tai kiertotalouden tutkimuksesta matkailun kontekstissa (Renfors, 2022).

Matkailuliiketoiminnan tutkimuksen kohteena ovat olleet esimerkiksi Lapin yliopistossa alusta asti toimijoiden ja toimijaverkkojen näkökulmat mikro- ja pieniin yrityksiin keskittyen (esim. Haahti, 2003; Komppula, 2000). Nykyisen kriittisen yhteiskuntatieteellisen tutkimusotteen tavoitteena on ymmärtää vastuullisuutta ja vastuullista arvonmuo-

dostusta eri sidosryhmien ja toimijoiden toiminnan kautta rakentuvana suhteena (esim. García-Rosell & Mäkinen, 2013; Haanpää ym., 2018; Paloniemi ym., 2021). Tarkastelut pohjautuvat pitkälti kulttuurisen kulutus- ja liiketoiminnan tutkimuksen näkemykseen vuorovaikutteisesta toiminnasta, jonka mukaan kestävä arvo luodaan ja/tai tuhotaan palveluntarjoajien, asiakkaiden ja muiden sidosryhmien välisessä vuorovaikutuksessa (esim. García-Rosell ym., 2019). Tutkimusta on tehty myös koulutuksen roolista matkailuliiketoiminnan kentällä: miten vastuullisen matkailun käsite voisi toimia virikkeenä uudella ajattelutavalla (García-Rosell, 2014; 2019; Haanpää ym., 2013).

Laajasti ajatellen vastuullisen talouden tutkimus painottaa osallisuuden ilmenemistä ja mahdollisuuksia liiketalouden piirissä. Keskeisiä teemoja ovat olleet muun muassa jo aiemmin mainittu sosiaalisen arvon merkitys ja luominen matkailun kontekstissa (Haanpää, 2017; Haanpää, 2022; Haanpää ym., 2018), yritysten yhteiskuntavastuun empiirinen ja teoreettinen tarkastelu (García-Rosell ym., 2023; García-Rosell & Haapakoski, 2023; Vieru & Peltoniemi, 2020), erilaiset toimijuudet matkailuliiketoiminnan piirissä (García-Rosell, 2022; García-Rosell & Hancock, 2022; García-Rosell & Tallberg, 2021; Lüthje, 2023; Tallberg ym., 2022) sekä talouden uudet muodot, erityisesti jakamistalous (Hakkarainen & Jutila, 2017; Jutila ym., tulossa; Päläs ym., 2021). Talouden toimijakentän moninaisempi ymmärrys esimerkiksi häiritseväenä pidetyn jakamistalouden myötä (esim. AirBnB ja Uber) tai nostamalla ei-inhimilliset toimijat liiketoiminnan (esim. rekikoirat ja matkailuporot) aktiivisiksi osallisiksi tuottaa tietoa, joka pyrkii matkailutoiminnan toteuttamiseen oikeudenmukaisemmin ja kestävästi tulevaisuuteen suunnattuna.

Yhteiskuntatieteellisen laadullisen tutkimusperinteen kokeileva soveltaminen on avannut uusia katsantotapoja talouden ja erityisesti osallisuuden sekä kehollisten, emotionaalisten ja moniaististen kulutuskokemusten tarkasteluun ja ymmärtämiseen (esim. Eskola ym., 2022; Haanpää ym., 2022; Haanpää ym., 2021). Vastuullinen matkailuliiketoiminta tarvitsee tuekseen ja kehittyäkseen yhä laajempaa kokonaisvaltaista ymmärrystä talouden ja yhteiskunnan yhteenkietoutuneista suhteista. Tavoitteen saavuttamiseksi tarvitaan yhä enemmän monitieteiseen tutkimusotteeseen pohjautuvaa tutkimusta, joka tarkastelee liiketoiminnan ja talouden kytkentöjä yhteiskunnallisiin haasteisiin ja ilmiöihin. Esimerkiksi ei-inhimillisten toimijuuksien laajempaan tunnistamiseen liiketoimintakonteksteissa ja arvонуonnissa keskittyyvää tutkimusta on syvennettävä, lisänä teknologian ja digitaalisen huomiointi. Tarvitaan myös talouden toimintaympäristön kokonaisvaltaista analyysiä mahdollistamaan kestävyys siirtymää sekä avaamaan talouden poliittisia ulottuvuuksia. Ensimmäisiä avauksia aiheeseen on jo tehty matkailumaantieteen puolella (ks. esim. Kulusjärvi, 2019).

Hitaus haastaa matkailun etäisyyskeskeisyyttä

Matkailussa on perinteisesti ajateltu olevan kyse etäisyydestä – erityisesti läheisyyden ja etäisyyden, mutta myös tavallisen ja eksoottisuuden sekä vieraan ja paikallisen välisestä jännitteestä (Urry, 2002; ks. myös Höckert ym., 2022; Rantala ym., 2024; Räikkönen ym., 2018). Aikamme suuret globaalit kysymykset – kuten ilmastonmuutos – ovat kannustaneet

myös suomalaisia matkailututkijoita tarttumaan etäisyyden ja liikkuvuuden kysymyksiin uusilla tavoilla. Vapaa-ajan ja arjen liikkumisen käytänteitä tarkasteltaessa hidasta matkailua on hahmoteltu vaihtoehdoksi globaalin liikkuvuuden kasvulle ja nopeutumiselle sekä matkailun ylikulutukselle ja massaturismille (Dickinson & Lumsdon, 2010; Fullagar ym., 2012; Haapakoski, 2021). Suomalaisessa matkailututkimuksessa hitaan matkailun ja lähimatkailun käsitteitä on hyödynnetty vielä verrattaen vähän (esim. Veijola & Säynäjäkangas, 2018; Veijola ym. 2019). Keskustelu lähimatkailusta kytkeytyy usein lyhyisiin välimatkoihin sekä vähähiilisiin liikkumisen tapoihin.

Siinä missä perinteisissä matkailututkimuksen määritelmässä matkailu on liikkumista tavanomaisen elinpiirin ulkopuolelle ja kaupallistettua pakoa omasta johonkin toiseen, kiinnostavaan maisemaan, hidastamisen puolestapuhujat kutsuvat lumoutumaan uudeleen laitakaupungin kummallisista rakennuksista tai niitä ympäröivistä metsistä erilaisine ötököineen, joiden erityisyys on arkirutiineissa unohdettu. Lyhyilläkin matkoilla erilaiset kohtaamiset ja kokemukset yhdistyvät paikkoihin luoden tarinoita, jotka tekevät arkisten ympäristöjen elämyksistä yhtä arvokkaita kuin niistä, joita koetaan maantieteellisesti kaukaisemmissa matkailukohteissa (Höckert ym., 2022; Milne ym., 2019). Tarinallisuuden ja elämyksellisyyden ohella paikallaanolon ja lähellä kotia tapahtuvan matkailutyypin kulutuksen arvo kasvaa lentomatkailun sosiaalisen hyväksyttävyyden laskiessa ja esimerkiksi pandemioiden ja talouden taantumien myötä (Edelheim ym., 2020; Räikkönen ym., 2018; Tuomainen, 2020).

Kuten useat tutkijat ovat todenneet, nykyinen kestävän kehityksen diskurssi ei ole riittävä käsittelemään syvää planetaarista kriisiä (esim. Rantala ym., 2020). Tähän liittyen Heikkurinen ym. (2020) kutsuvat tarkastelemaan matkailua radikaalisti uudelleen. Vastaten tähän suomalaisten tutkijoiden kutsuun on visioitu esimerkiksi hiilineutraalin matkailun skenaariota, jossa kävelyä taitavat yhteiskunnan jäsenet voisivat kulkea 16 954 km vuodessa eli noin 46 km päivässä hiilineutraalisti (Mohorcich, 2020, s. 34). Energian puutteen sijaan liikkumista rajoittaisivat vain sen luonteeseen liittyvät tavanomaiset seikat, kuten se, että kestää hyvin kauan päästä pidemmälle kuin muutaman kymmenen kilometrin päähän, väsyminen, altistuminen luonnonoloille, matkanteon herkkyys maaston vaihteluille sekä matkalastin kuljettamisen hankaluus (Mohorcich, 2020, s. 34).

Maailmanlaajuinen pandemia osoitti hetkeksi, millaista elämä voisi olla ilman nykyisenlaista liikenneverkostoa ja sen mahdollistamaa liikkuvuutta. Edelheim ym. (2020) mukaan samalla kun globaali liikkuvuus vähentyi dramaattisesti, vahvistuivat paikallisemmat vapaa-ajan kulttuurit liittyen esimerkiksi lähellä liikkumiseen, puutarhanhoitoon ja mökkeilyyn (ks. myös Pitkänen ym., 2020). Useat tutkijat (esim. De Bloom ym., 2017; Larsen & Guiver, 2013) ovat todenneet, että ihmiset käsittävät etäisyyden suhteellisenä. Matkailututkimuksessa kiinnitetäänkin yhä enemmän huomiota fyysisen tai maantieteellisen etäisyyden sijasta ”sisäisen matkanteon” merkitykseen, johon vaikuttavia tekijöitä voivat olla vaikkapa matkustamiseen käytetty aika, kulttuurinen läheisyys tai vaihtuva, vieraampi maisema lähelläkin (Salmela ym., 2021). Matka ei ole useimmiten vain välttämätön siirtyminen kodin ja määränpään välillä (Jeuring & Haartsen, 2017), vaan maantieteellistä etäisyyttä

tärkeämmäksi tekijäksi voi muodostua arjen rutiineista vapautuminen (Nousiainen, 2022). Höckertin ym. (2022) mukaan tämä luo mahdollisuuksia tarkastella matkailukäytänteiden tilallisuutta esimerkiksi lähimatkailun kontekstissa. Sen sijaan, että keskittyisimme liikkumiseen paikkojen välillä, olisikin tärkeää kiinnittää enemmän huomiota keholliseen liikkumiseen sekä lähempään vuorovaikutukseen ympäristömme kanssa.

Hitautta on tarkasteltu suomalaisessa matkailututkimuksessa aiemmin erilaisten yhteiskunnassa vaikuttavien rytmien sekä niiden rajaamien ja mahdollistamien kokemusten näkökulmasta (Rantala & Valtonen, 2014; Valtonen & Veijola, 2011). Kiinnittämällä huomiota rytmeihin tulee näkyväksi esimerkiksi se, kuinka hidastaminen voi mahdollistaa yhteiselon opettelemista niin läheisten ihmisten kuin ei-inhimillisen ympäristön kanssa tai auttaa löytämään keinoja vapautua hektisestä arjesta (Rantala, 2015, 2019). Hidastaminen ja matkailukäytänteiden tuominen arjen konteksteihin voivat myös tehdä oman tutun elinpiirin vieraammista paikoista, ihmisistä tai muista lajeista saavutettavampia (Salmela ym., 2021; Veijola, 2014; Veijola & Säynäjäkangas, 2018). Tällöin pääsemme toivottavasti tarpeesta luokitella matkailijoita ja paikallisia tiukasti eri ryhmiksi, ja voimme tarkastella matkailullisia käytänteitä, toimintoja ja kuluttamista myös osana arkea, joka pyrkii huomiomaan tässä ajassa vallalla olevat globaalit kysymykset.

Monilajinen huolenpito matkailussa

Monilajinen lähestymistapa pyrkii haastamaan länsimaiseen tutkimustraditioon sisäänkirjoitetun ajatuksen ihmiskeskeisyydestä. Tutkimuksen kautta halutaan kiinnittää huomiota siihen, miten eri lajien elämät ovat riippuvaisia toisistaan – kuinka ihmiset, eläimet, kasvit ja mikrobit rakentavat maailmaa yhdessä – ja näin korostaa monilajisen näkökulman tärkeyttä (Kimmerer, 2013; van Dooren ym., 2016). Monilajinen ajattelutapa pohjautuu relationaaliseen ontologiaan, jonka keskiössä on ajatus ihmisten ja muiden lajien elon rakentumisesta vuorovaikutussuhteissa (West ym., 2021). Näin ollen olennainen osa tutkimusta on purkaa jyrkkää jakoa kulttuurin ja luonnon välillä, sekä vallalla olevaa ajatusta ihmisestä muun ”luonnon” kontrolloijana ja käyttäjänä. Tähän työhön kuuluu käyttämiemme käsitteiden kriittinen tarkastelu ja uudelleen ajattelu myös suomeksi.

Suomalaisen matkailututkimuksen kentällä monilajista lähestymistapaa on sovellettu ensinnäkin eläinten hyvinvointiin liittyvissä tutkimuksissa. Suomalaiset matkailututkijat ovatkin viime vuosina osallistuneet aktiivisesti niin kansalliseen kuin kansainväliseenkin keskusteluun eläinten oikeuksista ja hyvinvoinnista matkailualalla (ks. esim. Haanpää ym., 2021; Tallberg ym., 2022; Valtonen ym., 2020; Äijälä, 2019, 2022; Äijälä ym., 2016). He ovat nostaneet esille matkailun vaikutuksia ei-inhimillisiin lajeihin ja tehneet myös näkyväksi esimerkiksi ei-inhimillisten lajien – kuten vaikkapa koirien ja hyttysten – toimijuuden ja vaikutuksen matkailuun. Tutkimuksellisen keskustelun lisäksi suomalaiset matkailututkijat ovat osallistuneet myös käytännön matkailutoiminnan kehittämiseen julkaisemalla esimerkiksi vinkkejä eläinten hyvinvoinnin edistämiseen ja osallistumalla aktiivisesti matkailukäytössä olevien eläinten hyvinvointia määrittävien ohjeiden ja eettisten säännösten eteenpäin viemiseen (García-Rosell ym., 2018).

Toiseksi monilajista lähestymistapaa on sovellettu biodiversiteettiin kohdistuvissa tarkasteluissa. Luonnon toimijuus ja luontokulttuurien vuorovaikutuksellinen suhde on nostettu esille muun muassa Reunasen ym. (2012) Merikarvian kalastusmatkailua käsittelevässä tutkimusartikkelissa ja useissa maisematutkijoiden tutkimuksissa. Esimerkkinä mainittakoon tuore tutkimus Kokemäenjoen luontokulttuurien tarkastelusta, jossa Hankonen ja Häyrynen (2023) keskustelevat kaupunkiluonnosta monimuotoisuuden kantajana sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksen tasa-arvoisena osapuolena. Näissä tutkimuksissa painottuu kulttuurin ja luonnon kietoutuminen toisiinsa (Hankonen, 2021). Luontoa ja kulttuuria vastakkain asettelevaa tutkimustapaa on niin ikään pyritty purkamaan tutkimuksissa, joissa on haluttu tunnistaa luonnon rooli esimerkiksi pienyrityksyyden tai opastominnan käytännöissä (Rantala ym., 2011; Valkonen, 2009; Valtonen, 2009), tai luonnon ja ihmisen vastavuoroisuuden rooli ihmisten hyvinvoinnin edistämisessä (Rantala & Puhakka, 2019; Valkonen, 2015; Veijola ym., 2019).

Monilajisen lähestymistavan "nousun" taustalla vaikuttaa ympäristökriisi, jota voidaan pitää merkittävimpana matkailua horjuttavana kriisinä tässä ajassa: ilmastonmuutosta, luonnon monimuotoisuuden vaarantumista, luonnonvarojen ylikäyttöä sekä maa- ja merialueiden roskaantumista ja saastumista (Rantala ym., 2019; Salmela & Valtonen, 2019). Monet matkailututkijat jakavat huolen lentomatkojen pituuksien ja tiheyden sekä lentomatkoilijoiden määrien jatkuvasta kasvusta. Huolen taustalla vaikuttavat perusteeton optimismi päästöjen kompensoimisesta teknologian avulla, matkailupäättäjiltä ja -johtajilta puuttuvat tehokkaat keinot ekologisten vaikutusten hillitsemiseksi sekä ikuiset kysymykset siitä, miten matkailijoilta onnistuttaisiin edellyttämään vastuullista matkailukäyttäytymistä (Rantala ym., 2020; Tervo-Kankare ym., 2018; Veijola, 2023). Ympäristökriisiin myötä suomalaisessa matkailututkimuksessa onkin alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota esimerkiksi monimuotoisuuden ja luontokadon kysymyksiin (Räikkönen, 2022), lajien elinolosuhteita turvaavaan matkailusuunnitteluun (Veijola, 2023) sekä erityisesti läheisyyden tematiikkaan (Rantala ym., 2024).

Läheisyydellä viitataan ihmisten sekä ihmisen ja muiden lajien väliseen toimintaan ja suhteisiin. Läheisyydellä ei näin ollen automaattisesti tarkoita lähellä pysyttelyä tai matkustamisesta luopumista. Kilometrien sijaan läheisyydessä keskeisintä on huolenpito, jolloin läheisyyttä voi kokea myös maantieteellisesti etäisemmissä konteksteissa (Höckert ym., 2022; Rantala ym., 2020, 2024). Läheisyyden käsitteen avaaminen toimii esimerkkinä siitä, kuinka monilajisen lähestymistavan avulla voidaan tarttua ajankohtaisiin kysymyksiin, joihin myös matkailututkimuksella on annettavaa. Jatkossa tulisikin tutkia, kuinka matkailun avulla voimme kokea uudenlaista läheisyyttä ja vastuuta muista kanssakulkejoista - kuinka matkailun kontekstissa koettu läheisyys voi korostaa herkimistä, ymmärtämistä, oppimista ja kiinnostumista toiseutta kohtaan (Höckert, 2020; Salmela, 2020).

Monilajisessa lähestymistavassa kysytään kysymyksiä, kuten "miten tulla läheiseksi eläinten, kasvien ja mikrobien kanssa?" ja "millaisia seurauksia tällaisella läheisyydellä voi olla?". Tai kun kuljemme lähimetsässä, "kenen vieraina silloin olemme?". Niin ikään matkailun vaikutusten arvioiminen näyttääytyy erilaisena, kun tarkastelemme niitä etääl-

tä, mitattavina yksikköinä – tai läheltä, ollen kosketuksissa kivien ja puiden kanssa. Läheltä tarkasteltuna myös ymmärrys matkailun taloudesta monimuotoistuu, koska hyötyä ja resurssien käyttöä ei arvioida vain ihmisten näkökulmasta. Kun esimerkiksi nokkosien ja ihmisen suhdetta tarkastellaan keskinäisen huolenpidon näkökulmasta, vallalla oleva käsitys nokkosesta haittakasvina kyseenalaistuu (Kinnunen ym., 2024). Tulevaisuudessa tarvitaankin entistä enemmän monitieteistä ja moniäänistä tutkimusta, joka kiinnittää huomiota monilajisiin vuorovaikutussuhteisiin.

Matkailun osallisuuden näkökulmia

Osallisuus on äärimmäisen laaja ja moninainen termi, jolla viitataan kaikkien oikeuteen osallistua samoihin toimintoihin sekä käyttää samoja palveluja ja ympäristöjä (Cambridge Dictionary, 2020). Tarkempi määrittely painottaa kuulumisen ja mukanaolon tunnetta, joka kehittyy vuorovaikutuksessa ja ilmenee yhdenvertaisuutena, arvostuksena, yhteisöllisyytenä ja mahdollisuutena vaikuttaa omassa yhteisössään (Isola ym., 2017). Osallisuus on vuosikymmenten ajan ollut keskeinen osa-alue kasvatustieteissä, erityispedagogiikassa, sosiaali- ja terveysalalla sekä arkkitehtuurissa, rakentamisessa ja muotoilussa. Matkailun kontekstissa osallisuus viittaa eri ryhmien mahdollisuuteen osallistua matkailun tuottamiseen ja kuluttamiseen sekä saada osansa matkailun hyödyistä (Biddulph & Scheyvens, 2018, s. 584).

Matkailututkimuksessa osallisuutta on lähestytty monipuolisesti eri toimijoiden näkökulmista. Matkailijan näkökulmassa painottuu vahvasti esteettömyyteen liittyvä tutkimus, joka jakaantuu edelleen hyvin monipuolisesti eri ihmisryhmien huomiointiin. Eniten niin kansainvälisessä kuin suomalaisessakin tutkimuksessa lienee ollut esillä vammaisten henkilöiden näkökulma, heidän oikeutensa ja mahdollisuutensa matkustamiseen (esim. Buhalis & Darcy, 2011; Huovinen & Jutila, 2015). Seniorimatkailijat ovat niin ikään paljon tutkittu segmentti (esim. Strandell ym. 2020), jonkin verran esteettömyyttä on tutkittu myös esimerkiksi lapsiperheiden ja raskaana olevien näkökulmista (Harju-Myllyaho & Jutila, 2021). Eri syistä liikuntarajoitteisten henkilöiden matkailua koskeva tutkimus on keskittynyt pitkälti fyysiseen esteettömyyteen, mutta etenkin aistirajoitteisten ja kognitiivisia haasteita omaavien kohdalla on nostettu esille myös viestinnällisen esteettömyyden merkitystä (esim. Jutila, 2013; Kyyrä & Skantz, 2017). Yhä enemmän on kiinnitetty huomiota myös asenteiden merkitykseen (esim. Jutila, 2013) ja esteettömään vieraanvaraisuuteen (Harju-Myllyaho & Kyyrä, 2013).

Esteettömyyteen liittyvien näkökulmien ohella matkailijan osallisuutta koskevissa keskusteluissa ovat olleet esillä monet eri vähemmistöt. Esimerkiksi sateenkaariyhteisöt, etniset vähemmistöt ja eri uskontojen edustajat ovat herättäneet kiinnostusta matkailututkimuksen kentällä (Harju-Myllyaho & Jutila, 2021). Vähävaraisten henkilöiden ja suurperheiden näkökulmat ovat niin ikään kiinnostaneet etenkin sosiaaliseen matkailuun liittyvässä tutkimuksessa (esim. Vento, 2022).

Matkailijoiden lisäksi matkailun osallisuuteen liittyvässä tutkimuksessa on keskusteltu paljon paikallisyhteisöjen osallisuudesta. Paikallisväestön ja paikallisten yhteisöjen

huomioimista on tutkittu muun muassa paikallisväestöön kohdistuvien matkailun vaikutusten (esim. Kauppila ym. 2005; Hiltunen & Pitkänen, 2009) ja paikallisasukkaiden vaikuttamismahdollisuuksien (esim. Hakkarainen, ym. 2018; Haanpää ym. 2018; Höckert, 2018; Luthje ym. 2023) näkökulmista. Paikallisväestön osallisuutta tarkastelevaa tutkimusta on myös kohdennettu tarkemmin tiettyihin paikallisväestöä edustaviin ryhmiin, kuten alkuperäiskansoihin (esim. Mällinen & Sarkki, 2014; Saari ym., 2020). Myös muiden kuin ihmistoimijoiden näkökulmat ovat saaneet jonkin verran näkyvyyttä (esim. Rantala ym., 2016; Äijälä ym., 2016; ks. myös edellinen osio ”Monilajinen huolenpito”).

Usein paikallisväestö mielletään matkailuliiketoiminnan ulkopuolella oleviksi yksityishenkilöiksi, mutta paikallisväestön joukossa on niin matkailuyritysten edustajia, matkailutyöntekijöitä, matkailua koskevia asioita käsitteleviä päättäjiä ja viranhaltijoita, matkailuun kytkeytyvien muiden elinkeinojen edustajia kuin matkailun kehittäjiä ja matkailututkijoitakin. Nämä kaikki tahot ovat olennaisia matkailun osallisuudesta puhuttaessa. Matkailun osallisuuteen liittyen matkailuyritykset ovat olleet tutkimuksessa esillä muun muassa yhteiskunnallisen yrittäjyyden näkökulmasta (Haanpää ym., 2018), matkailutyöntekijät puolestaan työhön sitoutumisen ja motivaation näkökulmista (esim. Pesonen ym., 2016). Matkailututkijoiden näkökulma on tullut esille etenkin tutkijan roolia pohdittaessa (Rantala ym., 2016). Päättäjien, viranhaltijoiden ja kehittäjien näkökulma on tullut esille paikallispolitiikkaan linkittyvässä tutkimuksessa (esim. Leinonen ym. 2009; Uustalo, 2020). Matkailijoiden ja yksittäisten paikallisasukkaiden näkökulmaan verrattuna muiden toimijoiden osallisuutta matkailussa on kuitenkin tutkittu varsin vähän.

Eri toimijoiden näkökulmia on tutkittu suomalaisessa matkailututkimuksessa varsin monipuolisesti, mutta monen toimijan ääni jää kuitenkin tutkimuksen ulkopuolelle. Esimerkiksi esteettömyyden tutkiminen neuroepätyypillisten henkilöiden näkökulmasta olisi kiinnostavaa, tärkeää ja ajankohtaista. Syrjinnän ja häirinnän kytköstä osallisuuteen olisi tärkeää tutkia matkailun kontekstissa. Samoin olisi tärkeää tuoda esille toimijuuden ja identiteettien moninaisuutta ja tutkia osallisuutta intersektionaalisuuden viitekehyksessä.

Edellä on hahmoteltu matkailun osallisuutta koskevaa tutkimusta eri toimijoiden näkökulmista käsin. Vaihtoehtoinen lähestymistapa olisi tarkastella matkailun osallisuutta erilaisten matkailumuotojen näkökulmista. Osallisuuden näkökulmia painottavia matkailumuotoja ovat esimerkiksi alkuperäiskansamatkailu, yhteisöperustainen matkailu, esteettön matkailu, *pro-poor* matkailu ja sosiaalinen matkailu (Harju-Myllyaho & Jutila, 2021, s. 2; ks. myös Höckert, 2018; Veijola, 2023). Toinen mahdollinen tapa olisi pohtia erilaisten yhteiskunnallisten toimintojen ja rakenteiden roolia matkailun osallisuudessa. Matkailuleikin reunaehdot luovaan maankäytön suunnitteluun on sisäänkirjoitettu eri osapuolten osallisuutta mahdollistavia toimintamalleja (ks. Hovila & Hytönen, 2023). Maankäytöstä ja kaavoituksesta päättäminen, kuten muukin matkailupoliittinen päätöksenteko on merkittävää yhteiskunnallista vallankäyttöä, jossa kuntalaisten osallisuus ja osallistumismahdollisuudet on otettava huomioon (ks. Hovila & Hytönen, 2023), säädetäänhän kunnan asukkaiden osallistumismahdollisuuksista esimerkiksi kuntalaissa (Kuntalaki 22§). Joka tapauksessa, pyrkiipä matkailun osallisuuteen liittyvää tutkimusta kuvaamaan eri toimi-

joiden, eri matkailumuotojen tai yhteiskunnan rakenteiden kautta, korostuu sama piirre: monipuolisesti eri näkökulmia yhteen tuova vuorovaikutus ja mahdollisimman avoin yhteistyö matkailussa.

Kulttuurisensitiivisyys globalisoituneessa matkailussa

Kulttuuriset kohtaamiset ovat vanhastaan olleet olennainen osa matkailua ja matkailututkijoiden tarkastelun kohde (klassikkoteoksena esim. Smith, 1978). Monissa tutkimuksissa on tuotu esille kohtaamisten kielteisiä kulttuurisia vaikutuksia, kuten paikallisten kulttuurien muuttumista epäautenttiseksi kauppatavaraksi, mutta myönteisiäkin vaikutuksia on tarkasteltu. Matkailu voi esimerkiksi lisätä kulttuurienvälistä ymmärrystä tai edesauttaa perinteiden säilymisessä. Kestävyyskeskustelun myötä kulttuuristen kohtaamisten tarkastelunäkökulmiksi ovat tulleet kulttuurinen kestävyys ja vastuullisuus, myös kulttuurisesta kantokyvystä on puhuttu (Suomessa esim. García-Rosell, 2016; Lüthje, 1998; Mällinen & Sarkki, 2014; ks. myös Saari ym., 2020). Uusimpana käsitteenä keskusteluun on noussut kulttuurisensitiivisyys, jota on jo pitkään hyödynnetty muun muassa kasvatustieteissä, mutta matkailututkimuksessa viime vuosiin asti vähän (Lüthje, 2023, s. 286-287; Saari ym., 2020; Viken ym., 2021, s. 1-3). Käsitteen teoretisointi onkin aiemmin ollut matkailun kontekstissa heikkoa.

Suomalaistutkijat ovat olleet vahvasti mukana tilanteen muuttamisessa (ks. Lüthje, 2023; Lüthje ym., painossa; Viken ym., 2021). Tutkimustyö on tapahtunut pohjoismais-kannadalaisena yhteistyönä, jonka tavoitteena on ollut uuden käsitteen avulla löytää uusia keinoja etenkin arktisten alkuperäiskansakulttuurien väärinkäytön lopettamiseen matkailussa yhteistyössä alkuperäiskansamatkailutoimijoiden kanssa (ks. Lüthje ym., painossa; Olsen ym., 2019). Huomionarvoista työtä kulttuurisensitiivisyyden käsitteen tutkimisessa on tehty myös keski- ja eteläeurooppalaispainoitteisessa tutkimusryhmässä, joka on keskittynyt tarkastelemaan matkailijoiden kulttuurisensitiivisyyden lisäämistä paikallisia kulttuureja kohtaan. Tässäkin tutkimusryhmässä on ollut mukana suomalaisia (ks. Engberg ym., 2022; Marques & Oliveira, 2023).

Viken, Höckert ja Grimwood (2021) ovat rakentaneet ensimmäisen erityisesti matkailukontekstiin sovitun teoreettisen mallin kulttuurisensitiivisyydestä. Sen pohjana on Bennettin (1986) kulttuurienvälisen sensitiivisyyden malli, joka on kehitetty kulttuurienvälisen viestinnän opettamiseen. Viken ym. (2021) määrittelevät kulttuurisensitiivisyyden avoimeksi suuntautumiseksi toista ja toiseutta kohtaan ja valmiudeksi, jota jokainen voi kehittää pohtimalla ennakkoluulojaan, arvojaan ja normejaan. Kulttuurisensitiivisyys on heidän mukaansa tilanteista ja määrittynyt suhteessa toiseen. Mallissa kulttuurisensitiivisyyden ulottuvuuksia ovat erilaisuuden tunnistaminen (recognition), kunnioitus ja vastavuoroisuus ja kulttuurisen epäsensitiivisyyden ulottuvuuksia kulttuurinen omiminen, stereotypisointi ja assimilaatio. Ulottuvuudet pohjautuvat alkuperäiskansojen ja matkailun välisten suhteiden aiempaan tutkimukseen eri maissa (Viken ym., 2021).

Lüthje (2023) on jatkanut kulttuurisensitiivisyyden teoretisointia tunnistusteoreettisessa viitekehyksessä, koska Vikenin ym. (2021) mallissa tunnistaminen ja kunnioitus jää-

vät käsitteellistämättä. Kuten Lüthje (2023, s. 288-289) tuo esiin, tunnustusteoreettisessa keskustelussa kunnioitus on yksi tunnustuksen muodoista. Tunnustus on joko ihmisten välinen molemminpuolinen suhde, jossa toiseen ihmiseen suhtaudutaan merkityksellisenä vuorovaikutuskumppanina, tai riittävää toisen huomioimista, johon ei välttämättä sisälly molemminpuolisuutta. Jälkimmäisessä tapauksessa tunnustuksen kohteena voi olla muukin kuin ihminen, esimerkiksi kulttuuri. Kunnioitus tarkoittaa tunnustusteoreettisessa keskustelussa kaikkien ihmisten yhtäläisen ihmisarvon tunnustamista (ks. Hirvonen, 2020; Kortetmäki, 2020; Laitinen, 2010; Särkelä, 2020). Tältä pohjalta Lüthje (2023, s. 287-289) määrittelee kulttuurisensitiivisyyden kulttuurisen moninaisuuden tunnustamiseksi, joka tarkoittaa kaikkien ihmisten kohtelemista yhtä arvokkaina heidän kulttuureistaan riippumatta ja samanaikaisesti eri kulttuurien erityspiirteiden riittävää huomioimista. Vikenin ym. (2021) ja Lüthjen (2023) teoretisoinnit antavat hyvän pohjan viedä tutkimusta kulttuurisensitiivisyydestä matkailussa eteenpäin vuoropuhelussa erilaisten teoreettisten keskustelujen ja empiiristen aineistojen kanssa (ks. Björn & Lüthje, 2023; Lüthje ym., painossa; Marques & Engberg, 2022).

Empiirinen tutkimus kulttuurisensitiivisyydestä matkailussa on Suomessa toistaiseksi painottunut Lappiin, jossa aineistoa on kerätty matkailuyrittäjiltä ja muilta paikallisilta matkailutoimijoilta haastattelemalla (Kugapi ym., 2020; Lüthje, 2023; Lüthje ym., painossa) sekä osallistuvalla havainnoinnilla kokeellisissa työpajoissa (Li ym., 2023). Haastatteleaineistot ovat olleet osa laajempaa vertailevaa tutkimusta, jossa aineistoa on kerätty myös Ruotsin Lapista, Pohjois-Norjasta ja Grönlannista (ks. Lüthje ym., painossa; Olsen ym., 2019). Tehdyt tutkimukset tuovat esiin kulttuurisensitiivisyyden tarvetta sekä käytäntöjä ja menetelmiä, jotka edistävät kulttuurisensitiivisyyttä matkailun eri osapuolien välillä (ks. myös Björn & Lüthje, 2023). Kerätyt aineistot ovat auttaneet kulttuurisensitiivisyyden teoretisoinnissa, ja nyt tarvittaisiinkin lisää empiiristä tutkimusta erilaisista konteksteista ymmärryksen edelleen syventämiseksi ja laajentamiseksi.

Uusi teoreettinen ymmärrys kulttuurisensitiivisyydestä auttaa tarkastelemaan matkailussa vallitsevia kulttuurisesti epäsensitiivisiä käytäntöjä kriittisesti, muuttamaan niitä kulttuurisensitiivisiksi ja siten poistamaan matkailun eri osapuolten välisten suhteiden jännitteitä. Kumpikin edellä mainittu tutkimusryhmä on tuottanut runsaasti käytännön työkaluja eri matkailutoimijoille muutoksen aikaansaamiseksi (ks. ARCTISEN toolkits, ei vl.; Marques ym., 2023). Suomessa tehdyt tutkimukset ovat keskittyneet pitkälti kulttuurisensitiivisyyden suomalaisten ja saamelaisten välisissä suhteissa harjoitettaessa matkailuliiketoimintaa monietnisisissä paikallisyhteisöissä, ja tätä tutkimusta on syytä jatkaa. Olisi hyvä tarkastella enemmän myös esimerkiksi matkailijoiden ja paikallisten sekä ulkomaa-laisten matkailuyrittäjien ja -työntekijöiden ja paikallisten välisiä suhteita, jotka globalisaation myötä ovat moninaistuneet (ks. Kugapi ym., 2020; Olsen ym., 2019). Kulttuurisensitiivisyys kytkeytyy näin ollen edellä käsiteltyihin uuden työn, vastuullisen talouden ja osallisuuden keskusteluihin. Luonnon ja kulttuurien yhteenkietoutumisen vuoksi kulttuurisensitiivisyys on tarpeen myös globaalin ympäristökriisin ratkaisemisessa. Kulttuuri-

envälisen sensitiivisyyden ohella tutkimusta tarvittaisiin kulttuurinsisäisestä sensitiivisyydestä (ks. Lüthje, 2023, s. 297–298).

Kulttuurisensitiivisyyttä ovat matkailututkimuksen piirissä tähän asti käsitteellistäneet ennen muuta valtaväestöihin kuuluvat tutkijat. Matkailututkimuksen epistemologisen dekolonisaation (Chambers & Buzinde, 2015) kannalta olisi tärkeää, että käsitteellistäjinä olisivat alkuperäiskansaiset ja muut kolonisoiduista ryhmistä tulevat tutkijat. Kenties he näkevät tarpeelliseksi jonkin aivan muun käsitteen. Kulttuurisensitiivisyyden käsite voi joka tapauksessa auttaa matkailututkijaa oman ymmärryksensä, tutkijapositionsa ja tutkimusprosessinsa reflektoinnissa sekä uusien, dekoloniaalisten metodologioiden kehittämisessä, jotka vievät matkailututkimusta ja matkailua uusiin suuntiin.

Matkailumaailmoja luovaa suomalaista matkailututkimusta

Tässä ajassa, ekologista, poliittista ja taloudellista epävakautta korostavan puheen keskellä, tarvitaan uudenlaisia, radikaalistikin erilaisia tapoja tutkia ja toteuttaa matkailua. Tämä katsausartikkeli on nostanut esille suomalaisen kriittisen yhteiskuntatieteellisen matkailututkimuksen kentän tutkimusteemoja. Kriittisen tutkimusperinteen mukaisesti käsiteltyjen teemojen on ollut tarkoitus muuttaa niin tapojamme tutkia matkailua kuin myös matkailua itsessään. Suomalaiset tutkijat ovatkin osallistuneet aktiivisesti matkailun uudelleen ajattelua koskevaan kansainväliseen keskusteluun. Olemme olleet mukana muun muassa esittämässä, miksi matkailutyöhön liittyvät kysymykset ovat merkittäviä nyky-yhteiskunnassa, miten eläimiä tulisi kohdella matkailun liiketoimintaa kehitettäessä, kuinka ajatella matkailun perusasioita – kuten etäisyyttä – uusin tavoin, kuinka ja miksi korostaa eettisyyden ja osallisuuden kysymyksiä matkailussa, ja kuinka huomioida eri kulttuurien erityispiirteitä.

Jatkossa matkailutyöhön liittyen jatkotutkimuksen arvoisia teemoja ovat esimerkiksi prekaari tietotyö, joka on edelleen voimissaan projektiyhteiskunnassa tarjolla olevina lyhytkestoisina työpaikkoina (ks. esim. Vierjoki, 2023), hotellisiivoojien tieto ja työolot (ks. esim. Kuoppala, 2021) samoin kuin arvostuksen puute työntekijöitä kohtaan joissain suurissa majoitusta ja ohjelmapalveluita tarjoavissa matkailuyrityksissä (ks. Lapin Kansaa 23.8.2023). Vastuullisen matkailuliiketoiminnan osalta tarvitaan yhä enemmän monitieteiseen tutkimusotteeseen pohjautuvaa tutkimusta, joka tarkastelee liiketoiminnan ja talouden kytkentöjä yhteiskunnallisiin haasteisiin ja ilmiöihin. Esimerkiksi muidenkin lajien kuin ihmisen toimijuuden laajempaan tunnistamiseen liiketoimintakonteksteissa ja arvonluonnissa keskittyvää tutkimusta on syvennettävä, lisänä teknologian ja digitaalisen huomiointi. Tarvitaan myös talouden toimintaympäristön kokonaisvaltaista analyysiä mahdollistamaan kestävyyssiirtymää sekä avaamaan talouden poliittisia ulottuvuuksia.

Läheisyyteen, hitauteen ja monilajisuuteen liittyvät kysymykset ja käsitteellistykset ovat yhä alkuvaiheessa suomalaisen ja kansainvälisen matkailututkimuksen kentillä. Näiden käsitteiden voidaan kuitenkin ajatella olevan keskeisiä matkailun uudelleen ajattelun näkökulmasta. Suomalaisessa kriittisessä yhteiskuntatieteellisessä matkailututkimuksessa huolenpito, ihmisen ja muiden lajien tasa-arvoisuus sekä matkailun eettisyys on nostettu

keskeisiksi matkailun tutkimusta ja kehittämistä ohjaaviksi teemoiksi tässä ajassa. Näihin liittyen jatkossa tarvitaan myös intersektionaalisuuteen, syrjintään, (seksuaaliseen) häirintään ja neuroepätyypillisyyteen liittyvää matkailututkimusta sekä tutkimusta, jossa kohteena ovat esimerkiksi saamelaisten kulttuurien käyttö matkailuliiketoiminnassa, eri kulttuureja edustavien paikallisten keskinäiset suhteet ja paikallisten ja matkailijoiden väliset suhteet.

Tässä katsauksessa esiteltyjä tutkimusteemoja yhdistää matkailun tarkastelu erilaisen kohtaamisen, suhteiden ja osallisuuden kysymysten kautta – esimerkiksi matkailun tutkiminen loman ja työn kohtaamisen, liiketoiminnan osallisuuden ja etiikan, yhteiselon opettelun tai eri lajien ja eri kulttuurien kohtaamisen kautta. Kriittinen lähestymistapa pitää sisällään ajatuksen tutkijan aktiivisesta roolista niin tutkimuskentällä kuin yhteiskunnassa. Käsitellyt tutkimusteemat toivoaksemme osoittavat, kuinka matkailututkijat voivat aktiivisesti osallistua tulevaisuuden matkailumaailmojen luomiseen. Eiteltyt tutkimusteemat auttavat tarkastelemaan jatkossakin matkailua yhtenä keskeisenä osana nyky-yhteiskuntaa – ei niin että matkailu olisi erillinen toimiala tai olemisen tapa etäällä, kaukana kotoa – vaan myös tapa tarkastella, ja suhtautua jokapäiväisiin kysymyksiin lähellä meitä.

Lähteet

- ARCTISEN toolkits for enhancing cultural sensitivity in tourism. (ei vl.). <https://blogi.eop-pimispalvelut.fi/toolkitforculturaltourism/>
- Adkins, L. (2005). The New Economy, Property and Personhood. *Theory, Culture & Society*, 22(1), 111–130. <https://doi.org/10.1177/026327640504843>
- Adkins, L. (2007). Time and Value in a Work-World of the Future. [A keynote presentation]. Third International Winter Academy of the University of Lapland entitled “New Work in a Mobile World”. May 2007. Rovaniemi, Finland.
- Adkins, L. & Jokinen, E. (2008). Introduction: Gender, Living and Labour in the Fourth Shift. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 16(3), 138–149. <https://doi.org/10.1080/08038740802300947>
- Bennett, M. (1986). A developmental approach to training for intercultural sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations*, 10, 179–196. [https://doi.org/10.1016/0147-1767\(86\)90005-2](https://doi.org/10.1016/0147-1767(86)90005-2)
- Biddulph, R. & Scheyvens, R. (2018). Introducing inclusive tourism. *Tourism Geographies*, 20(4), 583–588. <https://doi.org/10.1080/14616688.2018.1486880>
- Björn, E. & Lüthje, M. (2023). Envisioning posthumanist cultural tourism: Sociomaterial teaching of Indigenous cultures to tourists [Konferenssipaperi]. *Critical Arctic Studies Symposium*. 10.–12.10.2023. Rovaniemi, Finland.
- de Bloom, J., Nawijn, J., Geurts, S., Kinnunen, U., & Korpela, K. (2017). Holiday travel, staycations, and subjective well-being. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(4), 573–588. <https://doi.org/10.1080/09669582.2016.1229323>

- Buhalis, D. & Darcy, S. toim. (2011). *Accessible tourism: Concepts and Issues*. Bristol: Channel View Publications.
- Cambridge dictionary. Meaning of inclusion. Noudettu osoitteesta <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/inclusion>
- Chambers, D. & Buzinde, C. (2015). *Tourism and decolonisation: Locating research and self*. *Annals of Tourism Research*, 51, 1–16. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2014.12.002>
- Dickinson, J. & Lumsdon, L. (2010). *Slow travel and tourism*. Earthscan.
- Edelheim, J. (2015). Johdanto. Teoksessa H. Ilola & M. Hakkarainen (toim.) *Matkailututkimuksen juhlaakirja. 20 vuotta matkailun opetusta Lapin yliopistossa* (s. 9–16). MTI:n julkaisuja. Lapin yliopisto.
- Edelheim, J. R., Germann Molz, J., Jóhannesson, G. T., & Rantala, O. toim. (2020). *Slowing down with tourism: pääkirjoitus*. *Matkailututkimus*, 16(2), 4–8. <https://doi.org/10.33351/mt.100493>
- Engberg, M., Björkroth, P. & Marques, L. toim. (2022). *Creating cultural understanding through travel*. CultSense case collection. <https://www.cultsense.com/academicpublications/case-studies/>
- Eskola, M., Haanpää, M., & García-Rosell, J.-C. (2022). *Emerging paradigms in luxury: Understanding luxury as an embodied experience in a yoga retreat holiday*. Teoksessa A. Kotur & S. K. Dixit (toim.) *Emerald Handbook of Luxury Management for Hospitality and Tourism* (s. 37–56). Bingley: Emerald Publishing Limited.
- Fullagar, S., Wilson, E., & Markwell, K. (2012). *Slow tourism: Experiences and mobilities*. Channel View Publications.
- García-Rosell, J.-C. (2014). *Promoting critical reflexivity in tourism and hospitality education through problem-based learning*. Teoksessa D. Airey, D. Dredge & M. J. Gross (toim.) *The Routledge handbook of tourism and hospitality education* (s. 279–291). London: Routledge.
- García-Rosell, J.-C. (2016). *Certification of Indigenous cultures in tourism – The case of the Sápmi Experience quality mark*. *Matkailututkimus*, 12(2), 60–62. <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/95757>
- García-Rosell, J.-C. (2019). *A Discursive Perspective on Corporate Social Responsibility Education: A Story Co-creation Exercise*. *J Bus Ethics*, 154, 1019–1032. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3399-9>
- García-Rosell, J.-C. (2022). *Husky Kennels as Animal Welfare Activists: Multispecies Relationships as Drivers of Institutional Change*. Teoksessa L. Tallberg & L. Hamilton (toim.) *The Oxford Handbook of Animal Organisation Studies* (s. 397–408). Oxford University Press.
- García-Rosell J.-C., Ilola, H., Paakkonen, V., & Veijola, V. (2016). *Emotionaalinen työ jouluisien matkailuelämysten luomisessa – uusien työntekijöiden näkökulma*. *Matkailututkimus*, 12(1), 28–43.

- García-Rosell, J.-C., Haanpää, M. & Janhunen, Jenny (2019). Dig where you stand: Values-based co-creation through improvisation. *Tourism Recreation Research*, 44(5), 1–11. <https://doi.org/10.1080/02508281.2019.1591780>
- García-Rosell, J.-C. & Haapakoski, A.-E. (2023). Political Corporate Social Responsibility in Small Tourism Business: The Case of a Finnish Sled Dog Kennel. *Tourism Cases*. CABI. <https://doi.org/10.1079/tourism.2023.0009>
- García-Rosell, J.-C. & Hancock, P. (2022). Working Animals, Ethics and Critical Theory. Teoksessa N. Thomas (toim.) *Animals and Business Ethics* (s. 91–110). Palgrave Macmillan, Cham.
- García-Rosell, J.-C., Koljonen, S., Kähkönen, O., Maijala, V., Majuri, K., Ojuva, J., Raasakka, E. & Äijälä, M. (2018). Animal Welfare in Tourism Services - Examples and Practical Tips for the Well-being of Animals Used for Tourism in Lapland. Publication series D. Other publications 7/2018. Lapland University of Applied Sciences.
- García-Rosell, J.-C., Moisander, J. & Mäkinen, J. (2023). Conceptual Framework for Understanding the Ethical Dimension of Corporate Social Responsibility. Teoksessa J. Annamma (toim.) *New Directions in Art, Fashion, and Wine: Sustainability, Digitalization, and Artification* (s. 139–156). Lexington Books, Rowman & Littlefield.
- García-Rosell, J.-C. & Mäkinen, J. (2013). An integrative framework for sustainability evaluation in tourism: applying the framework to tourism product development in Finnish Lapland. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(3), 396–416. <https://doi.org/10.1080/09669582.2012.708038>
- García-Rosell, J.-C. & Tallberg, L. (2021). Animals as tourism stakeholders: Huskies, reindeer, and horses working in Lapland”. Teoksessa C. Kline & M.J. Rickly (toim.) *Exploring non-human work in tourism: From beasts of burden to animal ambassadors* (s. 103–122). De Gruyter Oldenbourg.
- Gössling, S., Haglund, L., Kallgren, H., Revahl, M., & Hultman, J. (2009). Swedish air travelers and voluntary carbon offsets: towards the co-creation of environmental value?. *Current Issues in Tourism*, 12(1), 1–19. <https://doi.org/10.1080/13683500802220687>
- Haahti, A. (2003). Theory of relationship cultivation: a point of view to design of experience. *Journal of Business and Management*, 9(3), 303–321. <https://jbm.johogo.com/pdf/volume/0903/0903-303-321.pdf>
- Haanpää, M. (2017). Event co-creation as choreography: Autoethnographic study on event volunteer knowing. *Acta Universitatis Lapponiensis* 358. Lapin yliopisto.
- Haanpää, M. (2022). Co-creation as choreography. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 25(5), 614–624.
- Haanpää, M., García-Rosell, J.-C. & Hakkarainen, M. (2022). Walking the concepts: elaborating on the non-representational sensitivities of tourism experience. *Journal of Marketing Management*, 38(15-16), 1832–1850. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2022.2058591>

- Haanpää, M., Hakkarainen, M. & Harju-Myllyaho, A. (2018). Katsaus yhteiskunnalliseen yrittäjyyteen matkailussa: osallisuuden mahdollisuudet pohjoisen urbaaneissa paikallisyhteisöissä. *Matkailututkimus* 14(2), 44–58.
- Haanpää, M., Hakkarainen, M., & Kaihua, H. (2013). *Oppiva matkailu: puheenvuoroja matkailualan koulutuksen kehittämistä*. Lapland University Press.
- Haanpää, M., Hakkarainen, M., Kylänen, M., Laakkonen, S., Tuulentie, S., Valkonen, J., Valtonen, A. & Veijola, S. (2005). *Tourism as Work*. Unpublished research plan in January 2005. University of Lapland / The Academy of Finland
- Haanpää, M., Salmela, T., García-Rosell, J.-C. & Äijälä, M. (2021). The disruptive ‘other’? Exploring human-animal relations in tourism through videography. *Tourism Geographies*, 23(1–2), 97–117, <https://doi.org/10.1080/14616688.2019.1666158>
- Haanpää, M., Hakkarainen, M., & Harju-Myllyaho, A. (2018). Katsaus yhteiskunnalliseen yrittäjyyteen matkailussa: osallisuuden mahdollisuudet pohjoisen urbaaneissa paikallisyhteisöissä. *Matkailututkimus*, 14(2), 44–58.
- Haanpää, M., Hakkarainen, M. & Harju-Myllyaho, A. (2023). Arjen utopia? Asukasaktiivisuuden kollektiivista autoetnografiaa. Teoksessa Eerika Koskinen-Koivisto ja Kaisu Kumpulainen (toim.) *Kestävä kulttuurisuunnittelu*. SoPhi.
- Haapakoski, A. (2021). *Hidas matkailu osana matkailun murrosta: Sisällönanalyysi ja diskurssianalyysi media-aineistosta*. Pro gradu -tutkielma, matkailututkimus. Lapin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021061738291>
- Hakkarainen, M. (2009). Matkailu maaseudun uutena työnä. Teoksessa S. Tuulentie (toim.) *Turisti tulee kylään. Matkailukeskukset ja lappilainen arki*, 132–159. Jyväskylä: Minerva kustannus.
- Hakkarainen, M. (2017). Matkailutyön ehdot syrjäisessä kylässä. *Acta Universitas Lapponiensis* 357. Lapin yliopisto.
- Hakkarainen, M., Haanpää, M., & Harju-Myllyaho, A. (2018). Paikallinen arki matkailussa. *Matkailututkimus*, 14(2), 4–6.
- Hakkarainen, M. & Jutila, S. (2017). Jakamistalous matkailussa. Teoksessa J. Edelheim & H. Ilola (toim.) *Matkailututkimuksen avainkäsitteet (s. 183–187)*. Lapin yliopistopaino.
- Hakkarainen, M., Jutila, S., & Angeria, M. (2015). Lappilainen elämäntapa hyvinvointimatkailuksi. *Matkailututkimus*, 11(1), 84–87.
- Halminen, S. & García-Rosell, J. C. (2022). Learning about sustainability in small tourism firms – The case of Sustainable Travel Finland. *Matkailututkimus*, 18(2), 31–36. <https://doi.org/10.33351/mt.116840>
- Hankonen, I. (2021). Ihmisiä metsässä. Luonto kulttuuriympäristökysymyksenä. Suomen kansantietouden tutkijain seura Kultaneito XXII, Joensuu.
- Hankonen, I., & Häyrynen, M. (2023). Kokemäenjoen rannat porilaisten arkiympäristönä ja kulttuuriperintönä. *Yhdyskuntasuunnittelu*, 60(3), 71–100. <https://journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu/article/view/125853>

- Hardt, M. (1999). Affective labour. *boundary, 26*(2), 89–100.
- Harju-Myllyaho, A. & Kyyrä, S. (2013). Megatrendit ja esteetön vieraanvaraisuus. Teoksessa S. Jutila & H. Ilola (toim.) *Matkailua kaikille? Näkökulmia matkailun ennakkointiin, osa II* (s. 8–18). Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti.
- Harju-Myllyaho, A., & Jutila, S. (2016). Viewpoints on inclusion in tourism – From accessible tourism to accessible hospitality. *Matkailututkimus, 12*(2), 33–44.
- Harju-Myllyaho, A. & Jutila, S. (2021). Introduction. Teoksessa Harju-Myllyaho, A. & Jutila, S. (toim.) *Inclusive Tourism Futures* (s. 1–12). Channel View Publications.
- Heikkurinen, P., Ruuska, T., Valtonen, A., & Rantala, O. (Eds.) (2020). *After the Anthropocene: Time and Mobility. Sustainability, 12*(12). <https://doi.org/10.3390/books978-3-03936-957-7>
- Hiltunen, M. J., & Pitkänen, K. (2009). Syrjäyttävä vapaa-ajan asuminen?. *Matkailututkimus, 5*(2), 78–80.
- Hirvonen, O. (2020). Johdanto – tunnustuksen filosofia ja politiikka. Teoksessa O. Hirvonen (toim.) *Tunnustuksen filosofia ja politiikka. Hegelistä nykypäivään* (s. 9–22). SKS.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. California: University of California Press, Berkeley.
- Hovila, I. & Hytönen, J. (2023). Muuttuva kaavoituslainsäädäntö osallisuuden mahdollistajana. Teoksessa Veijola, S. (toim.), *Matkailunkestävä Suomi? Vastuullinen suunnittelu kulttuuri- ja luontoympäristöissä* (s. 313–342). (Tietolipas 283). SKS.
- Huovinen, J., & Jutila, S. (2015). Esteettömyys osana hyvinvointimatkailua. *Matkailututkimus, 11*(1), 68–78. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/matkailututkimus/article/view/90918>
- Höckert, E. (2018). *Negotiating Hospitality: Ethics of Tourism Development in the Nicaraguan Highlands*. Routledge.
- Höckert, E. (2020). On scientific fabulation: Storytelling in the more-than-human-world. Teoksessa A. Valtonen, O. Rantala, P.D. Farah, (toim.) *Ethics and politics of space for the Anthropocene*, (s. 51–70). Edward Elgar Publishing.
- Höckert, E., Hakkarainen, M., & Jänis, J. (2013). Matkailun paikallinen kehittäminen maaseudulla. Teoksessa S. Veijola (toim.) *Matkailututkimuksen lukukirja* (s. 160–172). Lapin yliopistokustannus.
- Höckert, E., Rantala, O. & Jóhannesson, G. T. (2022). Sensitive communication with proximate messmates. *Tourism, Culture & Communication, 22*(2), 1811–92. <https://doi.org/10.3727/109830421X16296375579624>
- Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. *Työpäperi 33/2017. Terveystieteiden tutkimuskeskus*.

- Jeurung, J. & Haartsen, T. (2017). The challenge of proximity: The (un)attractiveness of near-home tourism destinations. *Tourism Geographies* 19(1). <https://doi.org/10.1080/14616688.2016.1175024>
- Jokinen, E. (2010). Kodin, työn ja talouden uusi järjestys. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaali-työn tutkimuksen aikakauslehti*, 18(1), 48–60.
- Jokinen, E. & Veijola, S. (1986). Turismiko kulttuuria? Aiheita matkailun kulttuuriseen tutkimukseen. *Kulttuurintutkimus* 3(4), 30–34.
- Jokinen, E. & Veijola, S. (1990). Oman elämänsä turistik. Helsinki, Valtion painatuskeskus.
- Jutila, S. (2013). Matkailuympäristöjen esteettömyys. Teoksessa S. Veijola (toim.), *Matkailututkimuksen lukukirja* (s. 115–128). Lapin yliopistopaino.
- Jutila, S., Hakkarainen, M. & García-Rosell, J.-C. (tulossa). A framework for social license to operate in tourism-based sharing economy. Teoksessa S.K. Dixit (toim.) *Routledge Handbook of Collaborative Consumption in Tourism*. Routledge.
- Kauppara, P., Rusanen, J., & Muilu, T. (2005). Pohjois-Suomen suurten matkailukeskusten ja niiden sijaintikuntien väestökehitys: paikkatietonäkökulma. *Matkailututkimus*, 1(1), 26–45.
- Kimmerer, R. W. (2013). *Braiding sweetgrass. Indigenous Wisdom, Scientific Knowledge and the Teaching of Plants*. Penguin Books.
- Kinnunen, V., Martz, F. ja Rantala, O. (2024). Slowing Down with Stinging Nettle. In: O. V. Rantala, Kinnunen ja E. Höckert (toim.) *Researching with Proximity. Relational methodologies for the Anthropocene* (s. 131–146). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-39500-0_9
- Komppula, R. (2000). Matkailuyrityksen sitoutuminen verkostoon: tapaustutkimus Pohjois-Karjalan maakunnallinen matkailuverkosto. Lapin yliopisto.
- Kortetmäki, T. (2020). Luontosuhteiden ja luonnon tunnustaminen. Teoksessa O. Hirvonen (toim.) *Tunnustuksen filosofia ja politiikka. Hegelistä nykypäivään* (s. 239–254). SKS.
- Kugapi, O., Höckert, E., Lüthje, M., Mazzullo, N. & Saari, R. (2020). Kohti kulttuurisen-sitiivistä matkailua: Suomen Lappi. *Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti*. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/64123>
- Kuoppala, T. (2021). Epävarmuutta ja kiirettä: hotellisiivoustyö prekaarina tehokkuutena. Laadullinen sisällönanalyysi siivoustyötä käsittelevistä internetkeskusteluista. Pro gradu -tutkielma, matkailututkimus. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021121861732>
- Kulusjärvi, O. (2019). Towards a poststructural political economy of tourism: A critical sustainability perspective on destination development in the Finnish North. *Nordia Geographical Publications*, 48(3), 107.
- Kuntalaki 410/2015.
- Kyyrä, S., & Skantz, K. (2017). Viestinnällä esteettömyyden vieraanvaraisuuteen – Lapin matkailun alueorganisaatioiden verkkosivujen nykytila. *Matkailututkimus*, 13(1–2), 86–90.

- Laitinen, A. (2010). On the scope of ‘recognition’: The role of adequate regard and mutuality. Teoksessa H-C. Schmidt am Busch & C.F. Zurn (toim.) *The philosophy of recognition: Historical and contemporary perspectives* (s. 319–342). Lexington Books.
- Lapin Kansa (2023). Meitä kohdeltiin kuin orjia. 26.8.2023
<https://www.lapinkansa.fi/miljoonavoittoja-takovan-iglukylan-entiset-tyontek/581163>
- Larsen, G. R. & Guiver, J. W. (2013). Understanding tourists’ perceptions of distance: A key to reducing the environmental impacts of tourism mobility. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(7), 968–981. <https://doi.org/10.1080/09669582.2013.819878>
- Leinonen, R., Kauppila, P. & Saarinen, J. (2009). Matkailun paikallispolitiikka: Valtuutettujen, viranhaltijoiden ja yrittäjien suhtautuminen matkailun vaikutuksiin ja kehittämiseen Koillis-Suomessa. *Matkailututkimus*, 5(1), 5–24.
- Li, H., Lüthje, M., Björn, E. & Miettinen, S. (2023). Fostering stakeholder engagement in sustainable cultural tourism development in nature-based sites: A case study on using methodological layering of art-based methods. Teoksessa A. Mandic & S.K. Walia (toim.) *The Routledge handbook of nature-based tourism development* (s. 183–200). Routledge.
- Lüthje, M. (1998). The impacts of tourism on the Saami domicile area from the point of view of carrying capacity and Saami culture of the area. Teoksessa S. Aho, H. Ilola & J. Järvi-luoma (toim.) *Dynamic aspects in tourism development. Proceedings of the 5th Nordic symposium on tourism research. Volume 1* (s. 31–46). (Tourism publications B. Research reports and papers 3.) Lapin yliopisto.
- Lüthje, M., Vainikka, V., Taylor, S., Macaulay, B., Bryce, R. & Puhakka-Tarvainen, H. (2023). Towards an ethical tourism recovery in northern peripheries. *Matkailututkimus*, 19(2), 45–53. <https://doi.org/10.33351/mt.130489>
- Lüthje, M. (2023). Kulttuurisensitiivisyyden paikalliset käytännöt matkailuliiketoiminnassa. Teoksessa S. Veijola (toim.) *Matkailunkestävä Suomi? Vastuullinen suunnittelu kulttuuri- ja luontoympäristöissä* (s. 275–312). (Tietolipas 283). SKS.
- Lüthje, M., Höckert, E. & Kugapi, O. (painossa). Pathways to culturally sensitive tourism policies and practices. Teoksessa R. Butler & A. Carr (toim.) *Routledge handbook of tourism and Indigenous peoples*. Routledge.
- Maher, P. T., Gelter, H., Hillmer-Pegram, K., Hovgaard, G., Hull, J., Jóhannesson, G. T., Karlsdóttir, A., Rantala, O. & Pashkevich, A. (2014). Arctic tourism: realities and possibilities. *Arctic yearbook*, 290–306.
- Marques, L., Aulet, S. & Oliveira, M. (2023). CultSense pedagogical toolkit. <https://www.cultsense.com/tools/cultsense-pedagogical-toolkit/>
- Marques, L. & Engberg, M. (2022). Introduction: Cultural sensitivity in tourism encounters. Teoksessa M. Engberg, P. Björkroth & L. Marques (toim.) *Creating cultural understanding through travel. CultSense case collection* (s. 5–10). <https://www.cultsense.com/academicpublications/case-studies/>

- Marques, L. & Oliveira, M. (2023). Promoting cultural sensitivity in higher education: An educational approach to sensitizing young travellers for local cultures. *Evolving Pedagogy*. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:jamk-issn-2489-2386-28>
- Milne, J., Rantala, O., & Grimwood, B. S. R. (2019). Children as tour guides. *Matkailututkimus*, 15(2), 33–44. <https://doi.org/10.33351/mt.88269>
- Mohorcich, J. (2020). Energy Intensity and Human Mobility after the Anthropocene. *Sustainability*, 12(12). <https://doi.org/10.3390/books978-3-03936-957-7>
- Morgan, N. (ei vl.). Resistance and Resilience in the Neoliberal University: A Hopeful or Hopeless Task? Keynote-puheenvuoro konferenssissa PGR & ECR Symposium “Tourism Practice in the Era of the Anthropocene”. 24–25 kesäkuuta, 2023
- Mällinen, M.-R., & Sarkki, S. (2014). Tekemällä matkailun kulttuuriseen kestävyYTEEN: Ongelmia ja niiden hallintaa Utsjoen kirkonkylässä. *Matkailututkimus*, 10(2), 23–39.
- Nousiainen, J. (2015). Safariopastus työnä – työ, tekijät ja palkan riittävyys. *Matkailututkimus*, 11(2), 45–60.
- Nousiainen, M. (2022). Mundane mobilities in mundane places? The role of proximity tourism in place attachment in the rural north. Pro gradu –tutkielma, matkailututkimus. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022021519287>
- Nuottila, J., Jutila, S., & Hakkarainen, M. (2017). Kirjallisuuskatsaus: Matkailun jakamistalous vastuullisuuden viitekehyksessä. *Matkailututkimus*, 13(1–2), 53–70.
- Olsen, K. O., Abildgaard, M.S., Brattland, C., Chimirri, D., de Bernardi, C., Edmonds, J., Grimwood, B. S. R., Hurst, C. E., Höckert, E., Jaeger, K., Kugapi, O., Lemelin, R. H., Lüthje, M., Mazzullo, N., Müller, D. K., Ren, C., Saari, R., Ugwuegbula, L. & Viken, A. (2019). Looking at Arctic tourism through the lens of cultural sensitivity. ARCTISEN – a transnational baseline report. *Matkailualan tutkimus- ja koulutusinstituutti*. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/64069>
- Paloniemi, P., Jutila, S., & Hakkarainen, M. (2021). 4 Sharing Economy in Peripheral Tourism Destinations. Teoksessa M.D. Lucia & E. Giudici (toim.), *Humanistic Management and Sustainable Tourism* (s. 56–74). Routledge.
- Pasanen, K., Konu, H., & Koponen, J. (2023). Matkailuyrityksen vakuuttava vastuullisuusviestintä: millaiset retoriset keinot ja vastuullisuussisällöt vetoavat suomalaisiin kuluttajiin? *Matkailututkimus*, 19(1), 29–54. <https://doi.org/10.33351/mt.125275>
- Parjanen, S. (2018). Yrittäjien näkemykset hiihdon maailmanmestaruuskilpailujen vaikutuksista Lahden keskustan elinvoimaisuuteen. *Matkailututkimus*, 14(1), 7–25.
- Pesonen, J., Holmberg, I., & Komppula, R. (2016). Vapaaehtoistyöntekijöiden motivaatiot ja sitoutuneisuus kulttuuritapahtumaan: Case Ilosaarirock. *Matkailututkimus*, 12(1), 9–27.
- Pitkänen, K., Hannonen, O., Toso, S., Gallent, N., Hamiduddin, I., Halseth, G., Hall, M. C., Müller, D. K., Treivish, A., & Nefedova, T. (2020). Second homes during corona - safe or unsafe haven and for whom? Reflections from researchers around the world. *Matkailututkimus*, 16(2), 20–39. <https://doi.org/10.33351/mt.97559>

- Päläs, J., & Hakkarainen, M. (2023). Toimintatutkimuksella ilmiölähtöisyyttä ja sidosryhmäymmärrystä lainoppiin–havaintoja lainopin ja matkailututkimuksen välisestä vuoropuhelusta. *Matkailututkimus*, 19(1), 55–62. <https://doi.org/10.33351/mt.124695>
- Päläs, J., Hovila, I., & Hakkarainen, M. (2021). Jakamistalous kaavoituksen ja asuintilojen käyttötarkoituservioinnin häirikkönä–taltuttaako epätyypillisyyssoppi häirikön? *Lakimies*, 119(78), 1269–1290.
- Rantala, O. (2010). Tourist Practices in the Forest. *Annals of Tourism Research*, 37(1), 249–264.
- Rantala, O. (2015). Lomakodin rytmittämä arki. *Sociologia* 2, 89–103.
- Rantala, O. (2019). With the rhythm of nature: Reordering everyday life through holiday living. Teoksessa H. Halkier, L. James ja C. Ren (toim.) *Theories of practice in Tourism* (s. 58–76). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315162171-5>
- Rantala, O., Höckert, E., & Ilola, H. (2016). Vastuulliset kohtaamiset matkailussa. *Matkailututkimus*, 12(2), 2–3.
- Rantala, O., Höckert, E., & Ilola, H. (2019). ‘Knowing-with’ in the era of the Anthropocene. *Matkailututkimus*, 15(2), 4–8. <https://doi.org/10.33351/mt.88263>
- Rantala, O., Kinnunen, V. & Höckert, E. toim. (2024). *Researching with Proximity. Relational methodologies for the Anthropocene*. Palgrave MacMillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-39500-0>
- Rantala, O., & Puhakka, R. (2019). Lasten ja nuorten luontoyhteyden vahvistamisesta perusta tulevaisuuden lähimatkailulle. *Matkailututkimus*, 15(1), 93–96. <https://doi.org/10.33351/mt.84347>
- Rantala, O., Salmela, T., Valtonen, A., & Höckert, E. (2020). Envisioning Tourism and Proximity after the Anthropocene. *Sustainability*, 12(10), 3948. <https://doi.org/10.3390/su12103948>
- Rantala, O., & Valtonen, A. (2014). A rhythm analysis of touristic sleep in nature. *Annals of Tourism Research*, 47, 18–30. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2014.04.001>
- Rantala, O., Valtonen, A. & Markuksela, V. (2011). Materializing tourist weather: ethnography on weather-wise wilderness guiding practices. *Journal of Material Culture*, 16(3), 285–300. <https://doi.org/10.1177/1359183511413646>
- Renfors, S.-M. (2017). Kansainvälisen matkailun kasvu vaikuttaa alan osaamistarpeisiin. *Matkailututkimus*, 13(1–2), 75–78.
- Renfors, S.-M. (2022). Circular Economy in tourism: Overview of recent developments in research. *Matkailututkimus*, 18(1), 48–64. <https://doi.org/10.33351/mt.114834>
- Reunanen, S., Salmi, J., & Hiedanpää, J. (2012). Merikarvianjoki – elämysten ja toimeentulon virta. *Matkailututkimus*, 8(2), 7–22.
- Räikkönen, J. (2016). Matkailu on työtä. *Matkailututkimus*, 12(1), 7–8.

- Räikkönen, J. (2022). Lennä, lennä leppäkerttu! Onko elonkirjoa kunnioittava matkailu mahdollista? Haettu 19.11.2023, <https://biodiful.fi/blogi/lenna-lenna-leppakerttu-onko-elonkirjoa-kunnioittava-matkailu-mahdollista/>
- Räikkönen, J., Marjanen, H., Kohijoki, A. & Lahovuori, I. (2018). Matkailuelämyksiä ilman matkaa? Fokusryhmätutkimus matkailutyypistä kulutuksesta osana kuluttajan arkea. *Matkailututkimus*, 14(2), 24–43.
- Saari, R., Höckert, E., Lühje, M., Kugapi, O., & Mazzullo, N. (2020). Cultural sensitivity in Sámi tourism: A systematic literature review in the Finnish context. *Matkailututkimus*, 16(1), 93–110. <https://doi.org/10.33351/mt.88061>
- Saarinen, J., & Varnajot, A. (2019). The Arctic in tourism: complementing and contesting perspectives on tourism in the Arctic. *Polar Geography*, 42(2), 109–124. <https://doi.org/10.1080/1088937X.2019.1578287>
- Salmela, T. (2020). SF-puheenvuoro matkailun mahdollisista maailmoista. *Matkailututkimus*, 16(2), 9–19. <https://doi.org/10.33351/mt.97575>
- Salmela, T., & Valtonen, A. (2019). Towards collective ways of knowing in the Anthropocene: Walking-with multiple others. *Matkailututkimus*, 15(2), 18–32. <https://doi.org/10.33351/mt.88267>
- Salmela, T., Nevala, H., Nousiainen, M., & Rantala, O. (2021). Proximity tourism: A thematic literature review. *Matkailututkimus*, 17(1), 46–63. <https://doi.org/10.33351/mt.107997>
- Sennett, R. (1998). *Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*. W.W. Norton and Co.
- Skeggs, B. (2004). Exchange, Value and Affect: Bourdieu and ‘The Self’. *The Sociological Review*, 52(2_suppl), 75–95. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2005.00525.x>
- Smith, V. L. (toim.) (1978). *Hosts and guests. The anthropology of tourism*. Basil Blackwell.
- Strandell, A., Pitkänen, K., & Rehunen, A. (2020). Miten kaupungistuminen ja väestön ikääntyminen vaikuttavat vapaa-ajan asumisen suosioon? *Matkailututkimus*, 16(1), 74–92. <https://doi.org/10.33351/mt.88575>
- Särkelä, A. (2020). Tunnustuksen patologiat. Sosiaalisuus ja kritiikki Honnethin tunnustus-teoriassa. Teoksessa O. Hirvonen (toim.), *Tunnustuksen filosofia ja politiikka. Hegelistä nykypäivään* (s. 115–134). SKS.
- Tallberg, L., García-Rosell, J.C. & Haanpää, M. (2022). Human–Animal Relations in Business and Society: Advancing the Feminist Interpretation of Stakeholder Theory. *Journal of Business Ethics*, 180, 1–16. <https://doi.org/10.1007/s10551-021-04840-1>
- Tervo-Kankare, K., Kaján, E. & Saarinen, J. (2018). Costs and benefits of environmental change: tourism industry’s responses in Arctic Finland. *Tourism Geographies*, 20(2), 202–223, DOI: 10.1080/14616688.2017.1375973
- Toivonen, A. (2022). Sustainability scenarios for the New Space tourism industry. *Matkailututkimus*, 18(2), 46–51. <https://doi.org/10.33351/mt.121792>

- Tuomainen, K. (2020). Lomalla kotikaupungissa: staycation-matkailuilmiön rakentumisen suomalaisissa lifestyle-blogeissa. University of Lapland. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020061744830>
- Tuulentie, S. toim. (2009). Turisti tulee kylään. Matkailukeskukset ja lappilainen arki. SoPhi/Minervakustannus.
- Urry, J. (2002). *The tourist gaze*. (2nd ed.). London: Sage.
- Uustalo, M. (2020). Rajalliset resurssit esteenä – kuntapäätäjien näkemyksiä pienen kunnan matkailusuunnittelusta. *Matkailututkimus*, 16(2), 45–51. <https://doi.org/10.33351/mt.98166>
- van Dooren, T., Kirksen, É. & Münster, U. (2016). Multispecies Studies: Cultivating Arts of Attentiveness. *Environmental Humanities*, 8(1), 1–23. DOI: <https://doi.org/10.1215/22011919-3527695>
- Valkonen, J. & Veijola, S. (2008). Töissä tunturissa. Ajatuksia ja kirjoituksia matkailutyöstä. Lapin yliopistokustannus.
- Valkonen, J. (2009). Acting in Nature: Service Events and Agency in Wilderness Guiding. *Tourist Studies*, 9(2), 164–180. <https://doi.org/10.1177/1468797609360595>
- Valkonen, J. (2015). Metsät, hyvinvoinnit ja luonnonvarapolitiikat. *Matkailututkimus*, 11(2), 142–144.
- Valtonen, A. (2009). Small Tourism Firms as Agents of Critical Knowledge. *Tourist Studies*, 9(2), 127–143. <https://doi.org/10.1177/1468797609360600>
- Valtonen, A., & Veijola, S. (2011). Sleep in tourism. *Annals of Tourism Research*, 38(1), 175–192. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2010.07.016>
- Valtonen, A., Salmela, T. & Rantala, O. (2020). Living with mosquitoes. *Annals of Tourism Research*, 102945. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102945>
- Veijola, S. (1992). Sekapelin metaforat. In E. Sironen, A. Tiihonen ja S. Veijola (toim.) *Urheilukirja* (s. 209–237). Vastapaino.
- Veijola, S. (2007). Customising a Mountain Climb. *Mobile Work in a New World*. [A keynote presentation]. 2nd International Critical Tourism Studies Conference, *The Critical Turn in Tourism Studies: Promoting an Academy of Hope?* 20–23 June. Split, Croatia.
- Veijola, S. (2009). Introduction: Tourism as Work. Special issue on Tourism as Work. *Tourist Studies* 9(2), 83–87.
- Veijola, S. (2014). Towards Silent Communities. Teoksessa S. Veijola, J. Germann Molz, O. Pyyhtinen, E. Höckert ja A. Grit (toim.) *Disruptive Tourism and its Untidy Guests*. *Leisure Studies in a Global Era*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137399502_4
- Veijola, S. toim. (2023). *Matkailunkestävä Suomi? — Vastuullinen suunnittelu kulttuuri- ja luontoympäristöissä*. SKS Kirjat.

- Veijola, S., Höckert, E., Carlin, D., Light, Ann, & Säynäjäkangas, J. (2019). The Conference Reimagined. Postcards, Letters, and Camping Together in Undressed Place. *Digithum*, 24, 21–35.
- Veijola, S. & Jokinen, E. (2001). Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli. Juva: WSOY.
- Veijola, S. & Jokinen, E. (2008). Towards a Hostessing Society? Mobile Arrangements of Gender and Labour. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 16(3), 182–201, September 2008. 166–181.
- Veijola, S., Hakkarainen, M., & Nousiainen, J. (2013). Matkailu työnä. Teoksessa S. Veijola (toim.) *Matkailututkimuksen lukukirja* (s. 173–185). Lapin yliopisto paino.
- Veijola, S. & Säynäjäkangas, J. toim. (2018). *Matkasanakirja hiljaisuuteen*. ntamo.
- Vento, E. (2022). Sosiaalisen lomatoiminnan hyvinvointi- ja osallisuusvaikutukset: tutkimus Suomen kontekstissa: Well-being and Inclusionary Outcomes of Social Tourism: Evidence from Finland. *Matkailututkimus*, 18(1), 83–88. <https://doi.org/10.33351/mt.120440>
- Vierjoki, E. (2023). EU-hankkeet matkailualan kehittäjinä projektityhteiskunnassa? Pro gradu -tutkielma, matkailututkimus. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023062257958>
- Vieru, M. & Peltoniemi, J. (2020). Effect of Corporate Social Responsibility on Pricing of Small Business Loans: Evidence From Finland. Teoksessa I. Oncioiu, S. Căpușeanu, D. Topor, & D. Constantin (toim.) *Sustainability Reporting, Ethics, and Strategic Management Strategies for Modern Organizations* (s. 146-169). IGI Global,
- Viken, A., Höckert, E. & Grimwood, B. S. R. (2021). Cultural sensitivity: Engaging difference in tourism. *Annals of Tourism Research*, 89, 103223. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2021.103223>
- Vähämäki, J. (2009). Itsen alistus. Työ, tuotanto ja valta tietokykykapitalismissa. Tutkijaliitto/Like.
- West, S., Haider, L.J., Stålhammar, S. & Woroniecki, S. (2021). A relational turn for sustainability science? Relational thinking, leverage points and transformations. *Ecosystems and People*, 16(1), 304–325. <https://doi.org/10.1080/26395916.2020.1814417>
- Äijälä, M. (2019). Knowing through interspecies relationality in tourism? Animal agency in human-sled dog encounters. *Matkailututkimus*, 15(2), 45–50. <https://doi.org/10.33351/mt.88270>
- Äijälä, M. (2022). Tourist Landscapes as Multispecies Trails: Storying a Mushing Landscape Through Mobile Video Ethnography. *Acta electronica Universitatis Lapponiensis*. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-326-6>
- Äijälä, M., García-Rosell, J.-C., & Haanpää, M. (2016). Kirjallisuuskatsaus: Eläimet osana matkailutoimintaa. *Matkailututkimus*, 1